

Pravljica kot socialnopedagoška intervencija

The role of the fairy tale as a social pedagogical intervention

Mojca Kucler

Povzetek

Mojca Kucler, Prof. socialne pedagogike, Osnovna šola Vodmat, Potrčeva 1, Ljubljana. *Pravljica ima v otrokovem življenju pomembno vlogo, tako v razvojnem, psihološkem, vzgojno-izobraževalnem in socialnem smislu, kot tudi pri razreševanju težav. Prav v tej zadnji vlogi ima pravljica zdravilni učinek. Zato ni čudno, da se uporablja tudi v terapiji, in sicer kot terapevtska zgodba, ki pomaga otroku najti pot iz težav v varnem fantazijskem svetu, kjer ni izpostavljen pridigam, nasvetom in ukazom. Pravljica se uporablja tudi kot projektivna tehnika, kot pomoč pri diagnostiki; pomaga pa tudi odraslim, ki otrokom pravljice pripovedujejo in berejo. Gre torej za neprecenljiv medij, ki ga v socialni pedagogiki ne smemo spregledati.*

Ključne besede: pravljica, pomen pravljice, terapevtska zgodba, pravljíčarstvo.

Summary

The fairy tale plays an important role in the child's life, in his mental, educational and social development as well as in resolving his problems. In this latter role, the fairy tale can have a healing effect. It is no wonder, then, that it is used in therapy, as a therapeutic story, which can help the child find his way out of his problems in the fantasy world where orders, advice and lessons cannot reach him. The fairy tale is used as a projective technique, as an aid in diagnostics, and it can also benefit the adults who tell or read the stories to children. It is therefore an invaluable genre which should not be overlooked in the social pedagogy.

Key words: *fairy-tale, importance of fairy-tales, therapeutic story, storytelling*

Razvojni pomen pravljic

V vsaki pravljici, ki jo beremo, se vrstijo natančno določeni dogodki, ne glede na to, da imajo različno vsebino. Pravljica namreč v domišljjski obliki prikazuje proces zdravega človekovega razvoja, od simbioze z materjo prek separacije do individuacije. "Šele ko otrok premaga separacijo in individuacijo, lahko uresniči lastno sebstvo. Velik je prostor, po katerem potuje junak pravljice do kraja, kjer se razrešijo vsi problemi. Vendar pa tam, v deželi Nikjernikoli, obstajajo bitja, ki so nam podobna," razlaga Bastašić (1988, str.22). Torej nismo sami, čeprav smo se prisiljeni ločiti od tega, kar poznamo, in iti v neznano, kajti Bettelheim (1979) trdi, da pravljичni junak lahko le tako, da odide v svet, najde samega sebe in šele ko to doseže, lahko najde ljubljeno osebo, s katero bo živel. Tako pravljica uči otroke, da je odraščanje nujno, da s tem sicer nekaj izgubiš, a tudi veliko pridobiš (obljubljeno kraljestvo).

Lidija Kociper trdi, da "usoda pravljичnih junakov dopoveduje otroku, da se tako kot oni, sme počutiti izobčen, zapuščen v svetu, da

tava v temi, prav tako kot pravljичni junaki pa bo v svojem življenju usmerjan in bo dobil pomoč takrat, ko jo bo potreboval. Pravljica otroku dopoveduje, da človeku pomagajo priti do cilja - osebne sreče - okoliščine, v katere zaide." (Kociper, 1996, str.69). Torej mu pravljice pomagajo obvladovati njegove probleme z odraščanjem in ga na nek način spodbujajo, da ne klone pred ovirami.

Poleg tega, da pravljica seznanja otroka z njegovo razvojno potjo in odraščanjem, pa mu tudi pomaga, da lažje prebrodi krizna obdobja v svojem življenju - povzemam jih po Kordiglovi (1991, str.5-21), dopolnjujem pa z drugimi avtorji, in sicer Ortnerjevo (1995, str.11), Jamnikovo (1994, str.15) in Milčinski & Toličičevo (1992, str.32-75):

- Predjezikovno obdobje; doba praktične inteligence (0-2 leti)

Otrok v predjezikovni fazi (senzomotorična po Piagetu) še ne pozna meje med svetom in seboj in funkcionira po načelu ugodja, vendar pa že dojema besedo, predvsem pa ritem. Matere povsem nagnosko dopolnjujejo fizično in psihično ugodje ob hranjenju in negi še z estetskim ugodjem (petje uspavank) in s tem zadovoljujejo otrokovo potrebo po ritmu in jeziku. V osmem mesecu začne otrok ločevati znano od neznanega, zato se v tujem okolju počuti negotovega in ga je strah. Gre za tako imenovan separacijski strah oziroma strah pred ločitvijo od staršev. V tem obdobju ga pomirja človeški glas, predvsem glas ljubljene osebe, ki ga drži v naročju, ga hrani in neguje ter ogovarja in s tem zadovoljuje njegove potrebe po stiku s svetom. Hkrati začne prepoznavati tudi stvari okoli sebe, zato začnemo v njegov svet že vključevati prve knjige, in sicer najprej v obliki kartonske zgibanke (leporello), kasneje pa tudi slikanice, vendar otrok še ni sposoben slediti besedilu pravljice, če ta predstavlja svet, ki ga ne pozna. Rad pa posluša zgodbe o otrocih, ki so mu podobni, o otrocih, ki kršijo pravila in so poredni, ker je to priložnost za identifikacijo, hkrati pa za projekcijo slabe vesti in obsodbo "porednih" likov.

- Obdobje intuitivne inteligence (3-7 let)

V tem obdobju se razvije mišljenje, pri čemer je jezik izredno pomemben, saj otrok z besedami opisuje dogajanja, rekonstruira preteklost, omenja predmete, ki niso tu in razmišlja o aktivnosti, ki še ni bila izvršena. To je čas, ko začno starši svojim otrokom pripovedovati prve zgodbe in pravljice, primerne otrokovemu

izkustvenem svetu. Ob pripovedovanju si je otrok namreč že sposoben predstavljati osebe, njihova dejanja, dogajalni prostor. Rad tudi aktivno sodeluje v pravljici, zato so primerne glasbene pravljice ali pravljice z verzi, ki se jih otrok zelo hitro nauči. V tem obdobju se začne tudi pravljina doba (4-5 let), ko se otrok lahko za dlje časa posveti dogodkom in osebam, ki nimajo z njim nobene zveze, hkrati pa razvijajo njegovo domišljijo in čustva. Otrok je namreč v tej starosti izrazito čustven, ima afektiven odnos do sveta in živi v domišljijem svetu, hkrati pa je zanj v igri in pravljici vse mogoče. V tem obdobju je pravljica zelo dobrodošla, saj se otrok zave samega sebe, začne se obdobje kljubovanja, uči se ubogati, upoštevati prve prepovedi in ob pravljici lahko jezo, ki jo občuti ob ukazovalnih in močnih starših, usmeri na čarovnice, volkove in zmaje in se tako razbremeni strahu ob misli, kaj bi se zgodilo, če bi jo usmeril na starše.

- Obdobje konkretnih, logičnih operacij (7-12 let)

Ko malček dopolni sedem let, se njegov način mišljenja močno spremeni. Njegovo ravnanje ni več impulzivno, sposoben je razmisliti, preden se odloči za kakšno dejanje. Gre za notranjo diskusijo, ki ni nič drugega kot ponotranjen egocentrični govor. Natanko tudi loči med realnim in irealnim svetom. V tej fazi se spremeni otrokov stil življenja - vsolamo ga, držati se mora natančnega urnika, ima suhoparno življenje, zato si želi, da bi se zgodilo kaj nenavadnega, čudežnega. V klasične pravljice ne verjame več (pravljina doba je končana), še vedno pa se zateka v domišljijo, želi si predvsem razburljivosti, novosti in izjemnosti, ki bi mu popestrile življenje. Zato rad bere tako imenovane pustolovske pravljice (Pika Nogavička, Ostržek, Peter Pan, Pet prijatelj...), katerih junaki so mu zelo podobni in imajo že bolj zapletene značaje in čustva, na koncu pa vedno zmaga pravičnost, kar mladi bralec tudi zahteva od literature. Z vstopom v šolo so povezani tudi novi problemi v zvezi z duševnim in telesnim ravnotežjem otroka kot tudi v zvezi z vrstniki in zahtevami šole. Pravljice lahko ta prehod omilijo, otroka spodbujajo in mu tudi pomagajo (glej spodnje poglavje Pravljičarstvo kot pomoč otrokom). Hkrati pa je pomembno, da v tem obdobju še vedno beremo in pripovedujemo otroku zgodbe, čeprav zna že sam brati, saj mu s tem dajemo občutek, da ni sam in se še vedno lahko obrne na nas - starše, vzgojitelje, odrasle, kar je pogoj za komunikacijo. Začenja se namreč adolescenca...

- Obdobje abstraktne inteligence (od 12. leta dalje)

V puberteti mladostnik spolno dozori in odraste, hkrati pa je notranje razdvojen, ima konflikte z okolico, počuti se nerazumljenega in osamljenega, je negotov in se protestno obnaša. Najti mora lastno identiteto, napraviti si mora načrte za življenje, si izbrati poklic... V začetni fazi se nagiba predvsem k pustolovskim romanom, ki so popolnoma vezani na realni svet, literarni junak pa mora obvladati kritično situacijo s svojo lastno spretnostjo in iznajdljivostjo, kar mu daje vero, da je človek kos vsaki situaciji. Kasneje začne odkrivati literaturo za odrasle, katerih osrednja tema je spopad posameznika z družbo in čustveni zapleti glavnih junakov. Vživlja se v tuja čustvena stanja, jih z literarnimi junaki podoživlja, hkrati pa se z njimi preneha nekritično identificirati. Mladostnik pa rad poseže tudi po knjigah, ki postanejo nekakšen svetovalec v stiski in seznanjajo mladostnika z vsem tistim, česar si ne upa vprašati (Čas deklitstva, Blazno resno o seksu, Blazno resno zadeti...).

Knjiga je neprecenljiva pomoč v procesu odraščanja, pravljice pa so nekaj posebnega. Vse življenje namreč nosimo v sebi njihovo sporočilo, ki je nedvoumno, čeprav smo že davno pozabili, kje smo se tega naučili: "Ne skrbite in ne poskušajte prehitovati dogodkov; ko boste dozoreli, se bo vse uredilo na najboljši način." (Denti, 1992, str.14).

Psihološki pomen pravljič

Mnogi starši ne marajo pravljič, ker jim njihova resnica ni všeč ali pa se jim zdijo preveč krute za njihove malčke. Pa vendar se jih otroci nikoli ne naveličajo poslušati. Zakaj le? Kaj jim nudijo pravljič tako pomirjujočega in čudovitega? Gre za vrsto psiholoških potreb otroka, ki jim pravljič dajo svoj pečat, in sicer varnost, razreševanje strahov, eksistencialnih dilem, učenje čustev, razumevanje sebe in življenja.

- Varnost

Otrok potrebuje varnost in ta občutek išče tudi v literaturi. Prav to mu daje pravljič. Kordiglova (1994) namreč pravi, da je svet v pravljič smotrno urejen, saj deluje po nekih vnaprej predvidenih pravilih, ki jih intenzivirajo tipični mehanizmi: prepovedi, zapovedi,

prerokbe. Ti utrjujejo vero, da se nič ne zgodi po naključju, življenje pa je smiselno, urejeno in zato varno, saj so hudobni na koncu vedno kaznovani, dobri pa nagrajeni. Občutek varnosti daje tudi značilno ponavljanje v pravljicah: dogodki se bodo vrstili natančno tako, kot je predvideno. Če pa bo že prišlo do presenečenj, so na zalogi še čudeži. Pozitivni, majhni, dobri in hrabri pravljичni osebi, s katero se otrok identificira, se v resnici ne more zgoditi nič hudega.

- Strah

Vsak otrok ima strahove, take in drugačne, ki pa mu jih pomaga reševati prav pravlјica. Sybil Gräfin (1981) pravi, da otrok vidi svoje življenje takšno: "Čuti se varnega in brezskrbnega, vendar se v trenutku vse spremeni, ko ljubljени starši naenkrat zahtevajo od njega nekaj popolnoma nesmiselnega in izrečejo grožnje. Otrok je prepričan, da za to nimajo nobenih vzrokov in čuti, da so ga pustili na cedilu. In ta občutek zapuščenosti, strah pred ločitvijo, kot temu rečejo psihologi, je najhujši človeški strah." (Gräfin, 1981, str.15). Ob pravljicah se ti strahovi nekako umirijo in izničijo, kajti otrok vidi starše kot zlobneže, ki ga narobe obravnavajo, v pravljicah pa je zlo vedno kaznovano. Tako ima otrok občutek, da bo na koncu vendarle vse dobro in dobi neko zadoščenje.

- Eksistencialne dileme

Gre za bistvena vprašanja o človekovi eksistenci, v ozadju pa je strah pred koncem, strah pred smrtjo. Ameriški otroški psiholog Bettelheim trdi, da pravlјica "...zelo resno razume eksistencialne dileme in se ukvarja neposredno z njimi: s potrebo, da je človek ljubljени, in s strahom, da ga bodo imeli za manjvrednega; z ljubeznijo do življenja in strahom pred smrtjo. Nadalje, pravlјica nudi rešitve na načine, ki jih otrok na svoji stopnji dojetanja lahko razume. Niti za trenutek ne prepričuje, da je večno življenje mogoče. Vendar pa predstavi tisto, kar edino lahko ublaži bolečino ozkih meja našega življenja na tej zemlji: vzpostavljanje resnično zadovoljujoče zveze z drugim... Če je človek našel resnično zrelo ljubezen, ni potrebe, da si želi večnega življenja." (Bettelheim, 1979, str.25). Tako se namreč končuje tudi večina pravljic: "...in živela sta še dolgo, srečna in zadovoljna."

- Čustva

Pravlјice nas učijo čustev. Poleg tega, kako pomembna je ljubezen, kažejo pomembnost tudi drugih emocij. Cassova pravi, da

se otroci z branjem zgodb "...na enostaven način naučijo osnovnih človeških izkušenj in čustev. Svoje lastno "slabo" vedenje, čustva ljubosumnosti, strahu, negotovosti, zavisti in sovraštva lahko projicirajo na prikladne like v zgodbi, ki jo slišijo, in tako lažje shajajo z realnostjo. Prav tako mora otrok čutiti tudi žalost in bolečino drugih v zgodbi, kar pomeni identifikacijo s tegobami človeštva. In otroci se zavejo, da so človeška čustva izgube, nerazumevanja, razočaranja in srčne boli univerzalna." (Cass, 1967, str.25). Če razumejo to, potem se tudi lažje sprijaznijo z lastnimi čustvi in imajo občutek, da niso edini, ki jih doživljajo. Pravljica seveda razume, da otrok še ne zna ravnati s čustvi, da ga včasih zanesejo močni občutki jeze in trme, ki se jim ne zna upreti, zato ga pomirja: "Navaja, da lahko dobra volja in dobra dela odpravijo vso škodo zaradi grdih želja. V pravljici je junak velikokrat postavljen pred odločitve, a četudi se ne odloči pravilno, njegova usoda ni zapečatenata." (Kociper, 1996, str.69).

Pravljica je torej otroku nekakšno notranje ogledalo; v njej se lahko najde vsakdo in vsakomur nekaj ponudi. Vzburja njegovo domišljijo, hkrati pa nakaže rešitev vprašanj, ki ga vznemirjajo. Otrok se boji teme, živali, naravnih pojavov... V pravljici odkriva, kako dobri te težave rešujejo in premagujejo; kako vselej, ko potrebuje pravljичni junak pomoč, ta pride - v tej ali oni obliki. Tako začne verjeti v dobroto narave in v to, da se stvari vedno uredijo. Morda se to zdi naivno gledanje na svet, vendar se mi zdi pomembno, kajti otrok, ki to verjame, kot odrasel človek ne bo obupal nad življenjem že ob prvih ovirah.

Slavica Pogačnik-Toličič (1992) trdi, da pravljica v otroku vzbudi veselje do življenja in da se ob poslušanju pravljič, kar mu polepšuje vsakdan, v življenje zaljubi. In prav to je tisto, kar je pomembno - dati človeku na pot že v otroštvu nekaj, zaradi česar se bo veselil živeti, kljub obremenitvam in težavam, ki ga čakajo. Pomagati mu, da se bo zaljubil v življenje in znal najti vračilo te ljubezni v majhnih stvareh: v zvezdah na nebu, šumenju vetra v krošnjah dreves, vrtoglavih višinah gora in globinah morja; v široko razprtih očeh otroka in zgaranih babičinih dlaneh - da bo znal v vsakem dnevu svojega življenja poiskati tudi čas za iskanje in delanje čudežev, morda celo pravljič...

Vzgojno izobraževalni pomen pravljic

Nekoč je Albert Einstein rekel: "Če želite imeti pametne otroke, jim pripovedujte pravljice. Če želite imeti še pametnejše otroke, jim pripovedujte še več pravljic." Pravljičica namreč otroka tudi vzgaja in poučuje, in sicer na nivoju, ki ga razume, brez moraliziranja in nepotrebnega ocenjevanja. Uči se prek identifikacije s pravljичnim junakom, spontano in nevsiljivo.

Kociperova piše: "Literatura je del kulturne dediščine, ki otroku ponuja odgovore na številna vprašanja in mu pomaga, da v svojem življenju najde nek smisel in tudi sam da življenju več smisla. Njena vzgojna vrednost je v tem, da pomaga oblikovati otroka kot bitje, ki ne živi le svojega zunanjega življenja, ampak je sposobno bogatiti tudi svoj notranji spoznavni in čustveni svet. Ob literaturi doživlja preobrate, občutja, misli in spoznanja, kot če bi mu jih dalo neposredno življenje..." (Kociper, 1996, str.68). Seveda ni isto, če rečemo otroku, da nečesa ne sme ali pa če mu povemo pravljico, katere junak neubogljivo naredi po svoje in nato trpi posledice. Otrok se v junaka vživi tako močno, da skupaj z njim doživi dogodek in ustrezne posledice. In to si zapomni bolj kot tisoč opominov.

Pravljice nosijo v sebi modrost, ki jo prenašajo na otroka. V njih se namreč skrivajo številne resnice, napotki, nasveti, sugestije, znanje prejšnjih rodov, ljubezen in izkušnje, ki koristijo tudi današnjim otrokom. Pravljičica je tudi moralna, kajti "...tako v pravljici kot tudi v življenju, je kazen in strah pred njo le omejeno sredstvo preprečevanja zločina. Veliko bolj delotvorno je dejstvo, da se zločin ne izplača, zato v pravljicah zla oseba vedno izgubi. Otrok pa se identificira z junakom, njegovimi boji in borbami, preizkušnjami in zmago." (Kociper, 1996, str.71). V pravljicah sta namreč vedno dobro in zlo, tako kot v vsakdanjem življenju in v vsakem človeku. Otroka učijo, kako se bojevati proti zlim silam, kajti boj je bistven in nujni del človekovega življenja, ki pripelje h končni zmagi. Tako otrok spozna, da so na svetu ljudje, ki drugim ne želijo dobro in da tudi njemu ni treba biti vedno dober, priden in ubogljiv; da je dovoljeno reči tudi NE, kajti v pravljicah se otroci odraslim upirajo in neredko tudi zmagajo.

Toličičeva pa odpira še drugi vidik - v pravljici namreč otrok spozna tudi "...posledice neustreznega ravnanja, zlasti

nasprotujočega, konfliktnega in zapletenost položajev, v katerih se ljudje v življenju znajdejo oziroma nahajajo. Tako se bo postopno naučil zavestno odločati, kaj naj stori v raznih življenjskih okoliščinah, in izbirati po svoji presoji in premisleku. Otrok prek pravljic spozna tudi, da življenje ni vedno lahko in da se mora za marsikatero dobrino potruditi." (Toličič, 1992, str.18). Pravljica torej ne hujska otrok k uporabi proti odraslim, ampak jih uči, kdaj je to koristno (nujni del odraščanja; umakniti se tistemu, ki te ogroža...) - ni treba vedno le kimati in se strinjati in ni nujno, da so odrasli vedno močnejši. Otroka opogumlja s sporočilom, da so pomembna majhna dejanja (prijateljstvo z mačkom, delitev kruha s siromakom), hkrati pa lahko, po Kociperovi (1996), zaradi identifikacije z junakom, ki je zmožen čudovitih podvigov, otrok v domišljiji nadomesti vse pomanjkljivosti svojega telesa.

Ko pravljica vzgaja, hkrati otroka tudi uči, in sicer kulture, običaje in etike ljudi in narodov, med katerimi je nastala. Otrok spoznava življenjske razmere ljudi, ki jih sicer ne pozna, a lahko z njimi sočustvuje: spoznava, da so nekateri lačni, drugi pa razmetavajo s kruhom in denarjem; da nekateri potujejo po svetu peš, s culo na rami, drugi pa s kočijami ali, v bolj sodobnih pravljičah, z avtomobili in letali. Tako na nek način dojema socialne razlike med ljudmi.

Ko otrok posluša zgodbo, ga to pripravlja na samostojno branje v prihodnosti. Baker (1977) pravi, da če so zgodbe, ki jih posluša, vredne poslušanja, se bo trudil najti ključ, ki odklene pomen simbolov, natisnjenih na straneh knjige. Hkrati pa poslušanje zgodb pomaga pri vizualizaciji. Med poslušanjem namreč otroci ustvarjajo sceno, akcijo, like. Sposobnost vizualizacije in domišljije pa je osnova kreativne imaginacije, ki ima pozitiven učinek tudi na socialni in kognitivni razvoj. Pripovedovanje pravljic nadebudnim malčkom torej ni nikakršna potuha, ampak prednost, ki se je pravzaprav pogosto ne zavedamo. Kajti, ko bo otrok vzljubil knjige, jih bo imel rad vse življenje in mu bodo ničkolikokrat pomagale. Le še ključ za razvozlanje simbolov mora odkriti... In to je neprecenljiva motivacija za učenje.

Socialni pomen pravljic

“Zgodbe dajo dnevu barvo. Pa ne le to. Vodijo in oblikujejo način, kako doživljamo vsakdanje življenje, komuniciramo z ljudmi in z njimi gradimo medosebne odnose. Zgodbe pripovedujemo, da postanemo del socialnega sveta, da spoznamo, kdo smo.” (Engel, 1995, str.25).

Zgodbe pa učijo otroka tudi socializacije in vedenja v določenih situacijah, vedenja v življenju in svetu, ki ga obdaja. Kastova (1989) navaja, da se pravljica vselej začne z neko problematično situacijo in nato kaže, kako se tej situaciji izogniti, kateri proces moramo uporabiti, da rešimo probleme. Pravljичni junak je simbol človeškega vedenja, ki je v tej situaciji primerno. Težave, ki jih pravljичne figure povzročijo in obvladujejo, so težave, ki jih moramo obvladovati tudi sami, ko imamo občečloveški problem. Torej nas uči vedenja v določenih situacijah in kako se spoprijeti z življenjem.

Za otrokov socialni razvoj pa je bistveno, da se zave, da na svetu ni sam, ampak da je socialno bitje, del neke skupnosti. Zato je potrebno, da se v začetku naveže predvsem na enega človeka, navadno mamo, pri kateri se počuti varnega, sprejetega in ljubljenega. Ko mu mati pripoveduje pravljico, je v središču pozornosti, ker je ta čas namenjen samo njemu, če pa ga ob tem stisne še v naročje, začuti tudi telesno bližino, nežnost in ljubezen. Tako imata otrok in odrasli priložnost, da se v pravljici srečata in sodelujeta. To je osnova za vse kasnejše stike z ljudmi, tako z vrstniki kot z odraslimi - to, da damo otroku občutek, da je pomemben, da je vreden tistih nekaj minut časa, ki so namenjene samo njemu.

Poleg tega, da sprejema sebe, pravljica pomaga otroku, da se nauči sprejemati tudi druge, kar je v današnjem nestrpnem svetu še kako pomembno. Bettelheim (1979) pravi, da se otrok iz pravljice nauči verjeti, da se lahko tisto, kar je bilo na začetku videti kot odvrtna, grozeča figura, magično spremeni v zelo koristnega prijatelja. Zato je pripravljen verjeti, da se lahko drugi otrok, ki ga sreča in se ga boji, prav tako spremeni iz nevarnega nasprotnika v prijatelja. Vera v resničnost pravljice daje otroku pogum, da ne vzkipi zaradi načina, na katerega mu neznanec sprva ukazuje. Ko se spomni, kako je v mnogih pravljicah junak uspel v življenju, ker se je spoprijateljil z navidezno neprijetnim likom, verjame, da lahko

izvede isto čarovnijo.

Ne nazadnje: "Otrok, ki posluša pravljice, si domišlja in verjame, da je roditelj iz ljubezni do njega pripravljen postaviti na kocko svoje življenje, da bi mu prinesel dar, ki ga želi." (Kot to delajo čudežna bitja v pravljičah.) "Hkrati pa verjame, da je vreden takšne vdanosti in tudi sam bo pripravljen žrtvovati življenje iz ljubezni do staršev. Tako bo otrok odrasel in prinesel mir in srečo celo onim, ki so videti kot zveri. Tako bo našel srečo zase in za svojega življenjskega sopotnika, hkrati pa tudi srečo za svoje starše. Miren bo sam s seboj in s svetom." (Bettelheim, 1979, str.335). Če je v tem vsaj kanček resnice, potem branje pravljič otrokom ni zanemarljivega pomena, ampak lahko usmerja celo naše življenje.

Pomanjkanje pravljič in zloraba le-teh

"Če gremo na pot, vzamemo s seboj popotnico. Lahko je v malhi, v cajni, v bisagi... Veliko, veliko pomembnejša pa je tista popotnica v naših mislih, v podzavesti, v spominih. Če je tukaj ni, človek ves čas občuti veliko lakoto. Ne zna poiskati drobcenih sreč, ki so jih dnevi sicer prekrili s sivo vsakdanjostjo, a tlijo pod njo kot pepel, kot ostanek ogenjčka iz tistega čudovitega časa, iz otroštva, ko nam morajo biti vrata v domišljijo na široko odprta..." (Zidar, 1990, str.7).

Ko torej človek, ki v otroštvu ni dobival duševne hrane v obliki pravljič, odraste, je izgubljen, zmeden; zaman tipa v življenju za tistim, kar bi mu morale v otroštvu dati pravljice, v otroško knjižnico pa ga je sram vstopiti. Navsezadnje tudi ne ve, kaj bi tam iskal. Ker v otroštvu ni poslušal pravljič, tudi njegova duša nima hrane, človek pa si išče sanje drugje. Bettelheim poudarja, da so "...mnogi mladi, ki danes nenadoma iščejo izhod v sanjah z drogami, ki postajajo učenci kakega guruja, verjamejo v astrologijo, črno magijo ali na kak drug način bežijo iz stvarnosti v sanjarjenja o magičnih izkustvih, ki bodo njihova življenja obrnila na bolje, bili prezgodaj prisiljeni gledati stvarnost z očmi odraslih." (Bettelheim, 1979, str.65). Kot otroci niso imeli možnosti verjeti v škrate, Dedka Mraza in dobre vile; drobne čudeže in pravljlične skrivnosti... In ker jih pravljice niso naučile spopadanja z življenjskimi težavami, morda prej klonejo pred ovirami in prej odnehajo, morda celo obupajo.

Poleg tega, da otrok lahko trpi pomanjkanje pravljic v otroštvu, pa Roberto Denti (1992) opozarja tudi na možnost zlorabe le-teh. Namreč: “.Odrasli lahko s svojimi posegi povečajo ali izzovejo strah pred nepoznanimi živalmi in bitji. Čarovnice, hudiči in pošasti so del otroškega sveta in predstavljajo smrt, nasilje in nevarnost. V otroški domišljiji poosebljajo sile, ki bi lahko ogrozile osebno ali družinsko varnost. Strah, ki ga te osebe vzbudijo v nekaterih otrocih, dokazuje, da v resnici doživljajo skrite grožnje. Zgodbe o pošastih lahko sicer povečajo otrokov strah oziroma dajejo tem strahovom preobleko, vendar jih bo otrok toliko bolj sodoživljal, kolikor bolj bo negotov njegov osebni položaj doma ali v šoli.” (Denti, 1992, str.15).

Otrok namreč svoje notranje strahove prevede v strah pred neznanim, strah pred grozljivimi pravljicnimi bitji. Starši, ki nimajo posluha za otrokove strahove, lahko s tem, ko nepremišljeno pripovedujejo grozljive pravljice pred spanjem ali ga v svoji vzgojni nemoči celo strašijo s čarovnicami, črnim možem, zmaji in volkovi, naredijo več škode kot koristi za njegov nadaljnji razvoj. Tako namreč teptajo še zadnjo kapljico poguma v že tako plašnem otroku. Otrok, ki je stalno izpostavljen občutkom strahu in negotovosti, se zato ne more razvijati tako kot njegovi vrstniki, je plašen, vase zaprt, ne navezuje stikov z drugimi in lahko dobi celo trajne psihične poškodbe (stalen strah se sprevrže v fobijo, ki izgubi povezavo s prvotnim strahom, lahko pa se stopnjuje še naprej v razne nevrotične oblike in notranje prisile).

Moj namen ni ukiniti pripovedovanje strašljivih pravljic, vendar pa se moramo zavedati, da ne ustreza vsaka pravljica vsakomur in ob vsakem času. Dajmo otrokom čas, ki ga potrebujejo, da se navadijo na zgodbo, močne reakcije umirimo z aktivnostmi, ki temu sledijo, ali pa, če je potrebno, se posvetimo otroku individualno. Nikakor ga namreč ne smemo pustiti samega s strahovi, ki mu jih je vzbudila pravljica ali pa je le okrepila tiste, ki so tam že bili. To je znamenje, da otrok potrebuje pomoč.

Knjiga kot terapevtski medij - biblioterapija

Star pregovor pravi: “Najprej je bila beseda, nato zdravila in šele nazadnje zdravnik.” To kaže na pomembnost besedne umetnosti, ki je prvi zdravnik. Ko nimaš nikogar, s komer bi se pogovoril o tem, kar

te tare, lahko odpreš knjigo in se poglobiš v besede, ki so namenjene vsem, nikomur in prav tebi. Cassova pravi, da "...ko jočemo zaradi nesreče likov v zgodbi, lahko jočemo tudi zaradi lastnih žalosti in izgub - zaradi časov, ko smo morda hrepeneli po joku, pa nismo mogli jokati, ali zaradi časa v otroštvu, ko so nam rekli, naj bomo pogumni in smo se borili proti lastnim solzam - zdaj lahko končno brez sramu jočemo zaradi česar koli." (Cass, 1967, str.25). Zgodba je torej lahko neke vrste sprostitvev v stiski, ki nas razbremenjuje in nas katarzično umirja.

"Medij kot terapevtsko sredstvo doživlja šele v novejšem času svojo popolnejšo afirmacijo pri delu z osebami s psihosocialnimi problemi. Knjiga je že stoletja najzvestejša opora skoraj vsakega dela z mladimi, najverjetneje, ker so ustvarjalci tega dela, zavestno ali nezavedno, prišli do spoznanja, da kdor več bere, ta bolje pozna sebe in bolje odkriva svet okoli sebe. Vrednost knjige v terapevtskem smislu je bila že zgodaj opažena, a ne dovolj izkoriščena," poudarjata zagrebški profesorici Bašič in Žižak (1989, str.44). Gre za metodo, imenovano biblioterapija, definirano kot "reedukativna in rekonstruktivna metoda, ki s knjigo 'na recept' obogati intelekt in emocije z zdravimi in željenimi principi vedenja in vrednostnimi stališči, hkrati pa omogoča tudi osvobajanje napetosti." (Thomas, 1960; v Bašič & Žižak, 1992, str.89).

Seveda ne gre za metodo, ki bi bila nekaj novega ali neznanega, ampak ima za seboj že precejšnjo zgodovino. Alice Bryan je že 1949. leta v svoji disertaciji o biblioterapiji razdelila to metodo na več faz, ki jih je mnogo kasneje povzela in priredila McInnes, po njej pa Bašič & Žižak (Raab, 1988):

- izbira teksta glede na starost, problematiko...;
- internalizacija, kar pomeni, da je bralcu knjiga všeč, tako da jo vzame kot svojo izbiro (to zahteva poznavanje bralčevih interesov);
- identifikacija z liki, junaki - gre za emocionalno vključitev bralca, kar je pogoj za naslednjo fazo;
- projekcija čustev, fantazij, sanj, želja, potreb... - bralec spozna, da imata z junakom enako življenjsko zgodbo in se začeneja z njim enačiti;
- odziv in katarza, ki lahko vsebuje tudi verbalizacijo čustev, ni pa nujno;

- vpogled - uvid v lastno življenjsko situacijo na racionalnem nivoju, spreminjanje le-te po zgledu iz knjige oziroma njeno sprejetje, če je nerazrešljiva.

Bistveno je, da je "...celoten postopek ugodna izkušnja, izkušnja zadovoljstva s samim seboj, izkušnja bogatenja samega sebe in svojega notranjega življenja, ki na koncu vsaj delno postane sestavni del novoizgrajenega življenjskega stila, v katerem dobiva knjiga novo vlogo." (Bašić & Žizak, 1992, str.90). Torej je pomembno, da otroka oziroma maldostnika, ki mu predpisujemo knjigo na recept, poznamo, sledimo njegovim interesom in problematiki in predvsem, da vemo, kaj želimo doseči.

Biblioterapija se uspešno uporablja na zelo raznoliki populaciji kot metoda, ki pomaga k boljšemu samospoznavanju in samospoštovanju, odklanjanju in blažitvi strahov, spreminjanju stališč, boljšemu razumevanju lastnih in tujih vlog, pripomore k identifikacijskim mehanizmom prepoznavanja in verbalizaciji lastnih problemov, zmanjšuje emocionalni angažma in/ali reorganizira emocijo v konstruktivnejšo smer.

Pravljicarstvo kot pomoč odraslim

Pravljice niso namenjene le otrokom, ampak na nek način pomagajo tudi odraslim. Ko jih pripovedujemo otrokom, nas na poseben način potegnejo v svoj svet in ne moremo se jim upreti. V pravljicah se namreč "...skriva neka posebna dežela Indija koromandija, kjer se človeku vse ponuja, kjer je vse dobro, kjer je varen in se mu za nič ni treba truditi. Zato po pravljicni deželi hrepenimo tudi odrasli. Če ne drugače pa v sanjah ali ko doživljamo hude trenutke." (Milčinski & Toličič, 1992, str.25).

Zipes (1995) pa sumi, da privlačnost pravljic temelji na nečem specifičnem, o čemer se bojimo spregovoriti ali pa smo ta strah potlačili. Govori namreč o otroških zlorabah, zanemarjanju, zapuščenosti in o tem, kako otroci v pravljicah to preživijo z dobro voljo in željo, da bi živeli drugače. Krutost, ki jo otroci v teh pravljicah preživljajo, skušamo spregledati in se odzivamo s potlačevanjem le-tega. Napisane so bile pred več sto leti in pozabiti skušamo, da so bili odrasli tisti, ki so jih pripovedovali, zapisali in

predali naprej...

“Pravljice preprečujejo, da bi starši prepoznali kontradiktorna stališča, ki jih imajo do lastnih otrok. Ni dvoma, da ima večina staršev rada svoje otroke, težje pa je priznati, da jih je mnogo, ki imajo včasih močno željo po tem, da jih zapustijo, celo pokončajo. Zato iščemo načine, kako zakriti ta neprijetna čustva. Pravljice pomagajo staršem, da racionalizirajo svoje gone po kaznovanju lastnih otrok, ker so ti vdrlji v njihova življenja. Srečen konec je v tem, da navsezadnje ugotovimo, da imamo kljub vsemu svoje otroke radi.” (Zipes, 1995, str.221).

Morda se zdi Zipesovo razmišljanje tuje in nekoliko skrajno, vendar pa je res, da so v preteklosti pa tudi danes počeli z otroki marsikaj, pa naj bo v imenu izganjanja hudiča, vzgoje ali maščevanja, ker se je otrok prikradel na svet ob tako neprimernem času. In enake stvari se dogajajo z otroki v pravljičah - s temi bitji sočustvujemo, kritiziramo odrasle za to, kar so jim storili, in morda je tudi to tisto, kar nam preprečuje, da bi nekoč nekaj takega storili sami.

Pravljice nas tudi zblížajo z otrokom, ne glede na to, ali mu jih pripovedujemo sami ali skupaj z njim obiščemo lutkovno gledališče ali uro pravljič. Pomembno je, da to doživljata otrok in njegov oče ali mati skupaj, kajti to ju povezuje, utrjuje njun medsebojni odnos in razreši marsikatero stisko, ki drugače morda sploh ne bi prišle na dan, saj otrok v tem primeru veliko pogosteje odpre svojo dušo. Čas, ki ga z otrokom preživimo ob pravljičji, je neprecenljive vrednosti.

Pravljičarstvo kot pomoč otrokom

Pravljičarstvo ni čarobna paličica, ki bi v hipu razrešila otroke vseh stisk, strahov in težav, ki jih doživljajo. Ne vemo tudi, v kolikšni meri pravljice pomagajo. Nimajo magične moči zdravljenja ran, ne morejo delati čudežev v kritičnih situacijah, lahko pa prispevajo k procesu zdravljenja.

Ena oblika le-tega so terapevtske zgodbe, ki jih je pri svojem delu uspešno uporabljala tudi otroška in mladinska psihologinja Gerlinde Ortner in jih zbrala v knjigah Pravljice, ki so otrokom v pomoč (1995 in 1998). Klinična psihologinja Doris Brett (1993) pa piše, kakšna naj bi terapevtska zgodbica pravzaprav bila. Gre za

to, da otroku z njo pomagamo reševati njegove probleme, in sicer s personaliziranimi pravljicami, ki prikazujejo junake, ki imajo enake značilnosti kot otrok in prav takšne probleme, v zgodbi pa le-ta najde rešitev za te probleme. "Otrok namreč težko prizna svoj strah, občutke krivde ali sramu. O tem se težko pogovarja, največkrat se zapre vase. Ko prisluhne zgodbici, zaživi v drugem svetu, kjer ne pridigajo, ne obtožujejo ali ga k čemu silijo. Poslušaj pač zgodbo o dečku/dekllici, ki je podoben/-a njemu in se srečuje s podobnimi težavami. Sam lahko postavlja vprašanja o nastalih napetostih, ki jih opazi med junaki zgodbe, ki so mu podobni. Ob tem ga ni strah, da bo zavržen ali ozmerjan... Pri podoživljanju zgodbe se otrok poistoveti z junakom in okoljem. Kadar ga prevzame strah, si lahko dopove, da je to le zgodbica." (Potočnik, 1996, str.44).

Otrok se namreč enači s pravljичnimi liki. Tudi Toličičeva (1992) pravi, da ima pravljica lahko psihoterapevtsko vrednost. Če je otrok preveč trdo vzgajan, si želi, da bi bil morda volk iz pravljice in bi očeta pojedel. Tako se mu na svoj otroški način maščuje in ob tem doseže neko trenutno olajšanje. Vendar pa je to dovoljeno le v igri in domišljiji.

Doris Brett (po Potočnik, 1996) našteva 11 pravil, po katerih naj bi bila sestavljena terapevtska zgodba:

1. Razmislimo o problemu, ki je nastal; postavimo se v otrokov položaj in se skušajmo približati njegovemu načinu odzivanja.
2. Razmislimo o sporočilu zgodbe. Rešitev naj vsebuje praktično socialno področje in spoznanje, da čas celi vse rane.
3. Junak naj ima otrokove značilnosti, kar omogoča poistovetenje.
4. Junak naj ima otrokovo moč- spomnimo ga nanjo.
5. Napetost, ki jo čuti otrok, prenesemo v zgodbico in počasi prehajamo k rešitvi.
6. Pustimo širok spekter odzivov, saj bomo le tako lahko ugotovili, kje so točke, kjer ima otrok bistvene probleme.
7. Če otrok komentira ali sprašuje, se odzovimo. Tako bomo spoznali njegovo miselnost.
8. Če ne vemo, česa je otroka strah, ga vprašajmo na posreden način: "Kaj misliš, kaj je mučilo Ano?"
9. Če rešitev iz zgodbe ne bo pomagala, se vrnimo do točke, kjer se je zapletlo. Pustimo otroku, da nam pomaga.

10. Zgodba naj bo enostavna, izbor besed pa prilagojen otroku.

11. Ni nujno, da je zgodba popolna - napako lahko popravimo. To ne bo zmanjšalo pozitivnega vpliva na otroka.

Terapevtske zgodbe nam pomagajo, da "...bolje spoznamo svojega otroka, ker je zelo pomembno, da otrok ni več sam s svojimi občutki in strahovi. Pripovedovalec mora namreč globoko čutiti z otrokovim svetom in videti stvari z njegovimi očmi. To je nekaj, česar ne delamo radi. Naučili smo se gledati iz svoje perspektive in pozabili, da so lahko stvari videti tudi drugačne. Pozabljamo, da je pošast v omari za otroka tako resnična kot smo mi; da verjame v čarovnije; da sliši zgodbo drugače, kot jo slišimo mi. Otroku namreč razume dobesedno!" (Brett, 1993, str.16-17). Terapevtska zgodba torej pomaga tudi staršem, da spoznajo svoje otroke, postanejo kompetentnejši in se otrokom približajo.

Vendar pa, "...če se še tako trudimo, ne moremo doseči notranjosti majhnih otrok, če le-ti skrivajo svoje zgodbe. To lahko vidimo po tem, kako stisnejo glavo med ramena in se obrnejo proč, ko jih skušamo tolažiti; vidimo po praznem pogledu v očeh in papagajskem ponavljanju 'Ja, mami' in 'Ne, mami'. Vsak učitelj se mora zato potruditi, da spozna otroke, ki so prišli k njemu, da bi delili z njim del svojega življenja. Na vsak način se mora v vsakem urniku in v vsaki učilnici najti prostor za zgodbico vsakega otroka, ker se bodo le tako otroci lahko svobodno zaupali svojim učiteljicam in se tudi lažje učili." (Cooper, 1993, str.8).

Ni pomembno, ali otrok pove pravljico, ki smo jo slišali že tisočkrat, ali pa zgodbico, ki je plod njegove domišljije ali celo del njegovega življenja. Pomembno je, da ga poslušamo, ker se le tako lahko dotaknemo njegove notranjosti in njegovih čustev, kajti v zgodbe, ki jih pripoveduje, vpleta sebe, svoj svet in svoje okolje. Potrebuje le občinstvo, ki mu prisluhne - in prav za to včasih zmanjka časa. Englova (1995) navaja, da je otroški svet poln zgodbic, ki jih poslušajo od različnih ljudi, nato pa si pripovedujejo zgodbice še med seboj, pa tudi samim sebi. Izmišljajo si zgodbice o stvareh, ki bi se lahko zgodile, ali pa se ne bi mogle, pa si želijo, da bi se, oziroma upajo, da se ne bodo nikoli. Otroku združi v zgodbo resnične skrbi, resnične izkušnje in fantazijo, da sporoči, kaj je zanj pomembno.

Ne zavedamo se, da nam tisto, kar skušamo odkrivati z različnimi psihološkimi testi, v zgodbah otroci prinesejo sami kot na pladnju.

Ko nam dovolj zaupajo, nas sami privedejo do svoje notranjosti in nas na tak ali drugačen način prosijo za pomoč. Otrok namreč uporabi zgodbo, da razume svet, ki ga obdaja, oziroma, da iznajde svoj lastni svet. "Kot avtor ima posebno moč, da manipulira z junaki in sceno in svet postane takšen, kakršnega si želi. Ko pripoveduje zgodbo o svojem življenju, lahko postavi sebe v vlogo zmagujočega ali pa trpečega junaka. To kaže na samopodobo, ki se oblikuje že v zgodnjih letih v zgodbah, ki jih otrok pripoveduje o sebi." (Engel, 1995, str.53-54).

V zgodbah kažemo svojo samopodobo tudi odrasli. Ko pripovedujemo zgodbe iz lastnega življenja, izpuščamo določene stvari, druge pa napihujemo. Zgodbo oblikujemo tako, da nam je ravno prav. Postavljamo se v vlogo trpečega ali pa zmagujočega junaka; stvari, ki se nam dogajajo, lahko jemljemo kot izziv ali kot nesrečno usodo. In glede na to, kako vidimo svoje življenje, vidimo tudi sebe. Englova navaja, da nam "...vsakič, ko pripovedujemo zgodbo o sebi, postane "self" dostopen kot objekt mišljenja. Postane portret, ki ga lahko pogledaš od daleč in ga integriraš z drugimi zgodbami. Lahko ga spremeniš, občuduješ, deliš z drugimi. Te zgodbe nas oblikujejo, hkrati pa se z razvojem spreminjajo." (Engel, 1995, str.187).

O slednjem, namreč o pomenu samoopazovanja, govori tudi Jung (neznan letnik izdaje). V pravljicah se vselej pojavlja "duh", ki je lahko v vlogi modrega starca, govoreče živali ali pa pravljničnega bitja. Predstavlja znanje, razmišljanje, uvid, modrost, bistrost in intuicijo na eni strani, na drugi strani pa moralne vrednote: dobro voljo, pripravljenost pomagati. Vselej pa postavlja vprašanja: Kdo? Zakaj? Od kod? Kam? To navede junaka na opazovanje sebe in lastnih moči (Kako si lahko pomagam sam?).

Otrok se torej iz pravljic nauči, da se mora ob problemih, ki se zdijo brezupni in nerešljivi, ustaviti in vključiti sposobnosti svojega duha (nezavednega), da spet najde pot naprej. Starec v pravljici vselej napeljuje junaka k razmišljanju ("Prespi stvar. Jutro je pametnejše od večera."), hkrati pa mu podari nek čarobni talisman, ki ga sicer v resničnem življenju ne dobimo, najti pa ga moramo v sebi. Kdor nosi v sebi sporočila mnogih pravljic, ki zagotavljajo, da se v življenju vse uredi, kot je za posameznika najbolje, v to zares verjame. In to je ta čarobni talisman, ki so nam ga podarile pravljice in ga moramo v sebi vedno znova spet najti: vera v življenje.

Dodatne možnosti uporabe literature in pravljič

Do sedaj sem omenjala predvsem načine uporabe pravljič, ki "zdravijo", ki na nek način pomagajo kompenzirati tiste večje primanjkljaje, ki jih je otrok razvil med svojim razvojem. Vendar pa pravljič in tudi druge literarne zvrsti pomagajo tudi popolnoma "zdravim" ljudem. Cooperjeva je v svoji knjigi zapisala: "Če otroci redno poslušajo pravljič, jim postane jezik bolj domač. Zgodbe so namreč orodje, ki otrokom razvija, razširja in povečuje jezikovne sposobnosti, prav tako pa vsebujejo tudi znanja z različnih področij, kot so znanost, matematika in umetnost, hkrati pa pripomorejo k boljšemu zavedanju in kontroli nad jezikom, kar je bistveno za razvoj samozavedanja in mišljenja." (Cooper, 1993, str.10).

Zgodbe torej prispevajo k boljšemu razvoju določenih sposobnosti, uporabljamo pa jih lahko še v druge namene. Lahko namreč povežejo razred v skupnost, prekinejo vsakdanjo rutino, lahko jih uporabimo kot vodeno fantazijo ali kot "aktivne zgodbe".

- **Povezava razreda v skupnost**

Na tem področju je naredil nov korak Zipes(1995), ki je prišel do tega prek lastnih izkušenj. Zavzema se za to, da bi pravljičarstvo postalo sestavni del šole, in sicer na način, ki bi pomagal tako otrokom kot učiteljem. Gre za to, da pravljičar dlje časa enkrat tedensko obiskuje otroke, jim pripoveduje pravljič in izvaja določene aktivnosti, ki se z njimi povezujejo, hkrati pa sodeluje z učiteljem, ki otroke poučuje in je na pravljičnih urah tudi vselej navzoč. V čem je smisel? "Če pride v šolo pripovedovalec od zunaj, tako imenovani 'Marsovec', se otroci lažje naučijo, kdo so in kaj je njihova šola. Lažje začutijo, kaj morajo doseči. Skrivnostni tujec je tisti, ki lahko otroke združi in jih pripravi do tega, da se učijo veččin z igro; on je tisti, ki lahko zgodbo uporabi na tak način, da otroci dobijo prek nje vpogled vase... Zgodbe lahko igrajo ključno vlogo v razvijanju skupnosti med otroki znotraj učilnice in šole, hkrati pa lahko izboljšajo in okrepijo literarnost v otrocih, kar pomeni, da jih animirajo, da začutijo željo po branju, pisanju in risanju, da se želijo izraziti kritično in imaginarno s tehnikami, ki se jih lahko naučijo od pripovedovalca in učitelja." (Zipes, 1995, str.7). Namen pravljičarja ni, da bi razbremenil učitelja, ampak je namen pravljičarstvo samo.

Učitelj je navzoč kot del skupnosti, kot nekdo, ki skupaj z otroki doživi pravljice, izpolnjuje naloge, ki temu sledijo, hkrati pa opazuje in spoznava otroke, kar mu kasneje pomaga pri poučevanju; morda se celo nauči vključevati pravljice v svoje delo...

- Prekinitev vsakdanje rutine

Zipes pravi: "V šoli sem videl smrt. Smrt v obliki prestrašenih obrazov, nemočnih grimas, strahu pred novim. Videl sem učitelje, ki so bili izčrpani, izrabljeni. Videl sem natrpane razrede, dolgočasje in divje vedenje. Vendar pa, kadarkoli sem začel pripovedovati zgodbe, sem videl radovednost, upanje in možnost spremembe - kakršenkoli je že bil odziv, pripovedovanje je naredilo vtis. Če ne drugega, prekinilo je vsakdanjo rutino." (Zipes, 1995, str.10). Prav tako lahko prekinemo vsakdanjo rutino na predmetni stopnji, ko s kratko zgodbo ponazorimo snov, ki jo poučujemo, ali pa morda namenimo le nekaj časa pripovedovanju zgodb. Te so lahko uporabne tedaj, ko skušamo učencem približati neke vrednote. Interakcijske igre oziroma mladinske delavnice namreč pogosto temeljijo na vodenih fantazijah in nedokončanih zgodbah, namen pa je prebuditi notranje procese v mladostnikih in jih prek tega popeljati k razmišljanju o sebi, o situaciji, v kateri so in o njihovih življenjskih problemih in rešitvi le-teh. Gre torej za nekaj, kar ima osnovo v pravljici, a je prirejeno za višjo starost, prav tako pa mladostniki radi razpravljajo tudi o sporočilu pravljič.

- Vodena fantazija

Gre za zgodbo, ki uporablja človeške predstavnostne zmožnosti in domišljijo, da te popelje nekam daleč, v izmišljeni svet, ki bi prav tako lahko bil resničen. Namen je vzbuditi psihične procese, domišljijo in razmišljanje. Slediti ji mora primerna aktivnost.

- Aktivne zgodbe

Srebotova (1993) je poleg pasivne vodene fantazije, kjer otroci le poslušajo in si stvari predstavljajo z zaprtimi očmi, uporabila tudi aktivno vodeno fantazijo. Aktivne zgodbe spodbujajo telesno, glasovno in čustveno sodelovanje otrok ob pripovedovanju. Med poslušanjem otroci uprizorijo zgodbo z vsemi možnostmi izražanja. Primerne so tudi za otroke, ki so bolj živahni, kajti metoda ne zahteva mirnega sedenja z zaprtimi očmi, pač pa sproščeno izražanje z vsem, kar omogočajo otrokove sposobnosti. Hkrati so to zgodbe primerne tudi za bolj zadržane otroke, saj pri igranju ni občinstva,

otroci pa drug drugega posnemajo, se učijo sodelovanja in interakcij z drugimi. Kar pa je najpomembnejše - vsak otrok sodeluje po svojih sposobnostih.

- Povezava pravljič z drugimi mediji

Pravljičice predvajajo tudi po televiziji, po radiu in v gledališču, kar pa ne pomeni, da otroka posadimo pred televizor in ga pustimo samega. Smisel pravljičice je skupno doživljanje le-te z odraslim. Je nek most med otrokom in odraslim, ki ju poveže za vselej. Izkušnja gledališča ali filma je lahko tudi spodbuda za igro in otrokovo udeležbo v pravljičici. Otrok namreč uživa v dramatizaciji pravljičice, pa naj bo z lutkami ali s prijatelji. Ni pomembno, ali je občinstvo navzoče ali ne; otrok na ta način predela pravljičico in jo preoblikuje po svoje - je gospodar situacije in lahko po mili volji manipulira s pravljičnimi bitji.

Pri vsem skupaj je zelo pomemben pripovedovalec, ki stvari aktivno vodi, skrbi, da se otroci ne dolgočasijo in da ni kaosa, hkrati pa je odgovoren za izbiro zgodbe, samo pripoved in aktivnosti po njej. Če zgodbo pripoveduje na pamet, lahko spremlja odzive občinstva, opazuje njihove reakcije, ustvarja očesni stik in govori neposredno vsakemu od navzočih. Sierra in Kaminski to opredelujeta kot "...interaktivno dejavnost, v kateri otroški odzivi vplivajo na potek, stil in celo vsebino zgodbe. Če npr. pripovedovalec vidi, da otroci izgubljajo interes, lahko zgodbo spremeni. Ob pripovedovanju vidi odzive otrok, vidi njihovo čudenje in vznemirjenje, če pa pravljičico bere, vidi le natiskano stran." (Sierra & Kaminski, 1989, str.1). Ko pravljičico pripovedujemo, govorimo otrokom - vsakemu od njih posebej, kar ima poseben povezovalni učinek. Otroci pravljičarja sprejmejo za svojega in v njihovih očeh je prav zato, ker zna pripovedovati, resnično poseben.

Seveda ne moremo mimo pripovedništva za otroke s posebnimi potrebami. Poleg tega, da pripovedovalec mora imeti lastnosti dobrega govornika, mora biti še posebno topel in občutljiv za potrebe skupine. Pisala sem že o tako imenovanih terapevtskih zgodbah za otroke, ki se jim je v življenju nekaj ustavilo zaradi različnih življenjskih problemov, pa so si pomagali z rešitvami, ponujenimi v zgodbah. Vendar pa: vsak otrok je svet zase in vsak zahteva glede na posebne potrebe poseben pristop. Hiperaktivni otroci potrebujejo aktivne zgodbe, polne dogajanja, posebno, če pričakujejo še svoje

sodelovanje. Spet drugačen pristop zahtevajo otroci s čustvenimi motnjami, ki so zmožni zelo kratkotrajne pozornosti, zato so zanje primerne kratke zgodbe, ki jih pripovedujemo počasi in vsebujejo humor, prav tako pa je dobro, če je pričakovano sodelovanje otrok. Najpomembneje pa je vzbuditi v teh otrocih zanimanje za knjige, kajti med platnicami bodo nekoč lahko našli vse, kar potrebujejo: nasvete, zabavo, humor, sprostitvev, čustveno identifikacijo in rešitve problemov.

Ne nazadnje pa je zelo pomembno tudi pripovedništvo otrok, namreč pripovedovanje lastnih zgodb. Pomembno je, da otroke spodbujamo, da delijo z nami svoje zgodbe in s tem svojo notranjost. To je korak naprej na poti k pomoči otroku, ki nas potrebuje. Seveda pa lahko spodbujamo otroka k tej projektivni tehniki na mnoge načine (povzeto po Sierre & Kaminski, 1989; Žižak & Bašič, 1989; Rodari, 1996):

- skupinsko pripovedovanje zgodbe - vsak en stavek, s pomočjo klobčiča volne;
- pripovedniški stol - kdor sede nanj, pove zgodbo;
- tehnika nedokončanih zgodb - otroci napišejo svoj konec zgodbe;
- tehnika "domišljjskega binoma" - dve besedi, ki morda nimata nič skupnega, lahko nenadoma postaneta naslov naše pravljice (Pes in Omara);
- tehnika "Kaj bi se zgodilo, če... ..bi na vrata potrkal krokodil in vas prosil za ščepec rožmarina...";
- pravljice z napako - znane pravljice popolnoma spremenimo - npr. Rdeča Kapica lahko pobegne z volkom na motorju...
- kreativne dramatizacije - pantomima, igranje določenih odstavkov zgodbe oziroma cele zgodbe, scenska igra;
- kreativno pisanje - stvaritev stripa, izdelava zemljevida zgodbe, risanje reklame za npr. semena Jakčevih čudežnih fižolčkov, pisanje pisma liku iz zgodbe...

Smernice za pripovedništvo

Tisto, kar želim poudariti v svojem članku, je to, da si moramo ljudje, ki delamo z otroki, pustiti vstopiti v njihov svet, se vtihotapiti na vlak želja in se prepustiti svoji in otroški domišljiji. Le tako nas bodo sprejeli medse, nam zaupali in se ob nas počutili varne, ker bomo otroci v odrasli podobi in z odraslimi zmožnostmi.

Sama sem se preizkusila v pripovedništvu že mnogokrat, tako na Pediatrični kliniki na Pedopsihiatričnem oddelku v okviru izvajanja diplomskega dela, kot v vrtcu in šoli, kjer delam - v okviru nadomeščanj, socialnih iger in ob drugih priložnostih. Pri tem je pomembno marsikaj:

- za pripovedništvo potrebujemo skrbno načrtovan program, ki nam mora biti predvsem blizu - tako pravljice, ki jih pripovedujemo, kot dejavnosti, ki jih izvajamo, hkrati pa moramo biti tudi dovolj prožni, da ga prilagajamo situaciji in otrokom samim.
- vzeti si moramo dovolj časa za opazovanje otrok in njihovih reakcij kot tudi sebe, svojega počutja in vedenja v vlogi vodje skupine ter samega dela;
- pomembno je posvečati se vsem otrokom, jih poslušati in tudi slišati - le tako ne bomo preslišali tistega, kar je najpomembnejše; to je namreč najbolj skrito;
- vzeti si moramo dovolj časa, da otroke spoznamo, da nas spustijo blizu in nam pokažejo, kaj od nas potrebujejo. Hkrati pa tako tudi začutimo, kdaj je primerna kakšna tema in koliko bomo pri tem pridobili;
- vsaka skupina otrok potrebuje pravila in omejitve, ki so nujne in pri njih moramo vztrajati; le tako lahko srečanje pripeljemo do konca;
- ne dušimo ustvarjalnosti otrok s stvarmi, ki jim nikakor niso blizu; dopuščajmo alternative;
- ne obupajmo, ko ne gre vse tako, kot smo si zamislili; vsako srečanje ima svojo dinamiko zaradi številnih dejavnikov. Ko znižamo svoja pričakovanja, najdemo smisel v tem, kar smo dosegli. Če smo namreč preveč zaskrbljeni za lastni uspeh, spregledamo, kar je res pomembno - otroke, njihova čustva in reakcije.

Sklepne misli

Ves čas poudarjam pomembnost literature na splošno, predvsem pa pravljic v otroštvu. Res je, da mogoče otrokom, ko bodo odrasli, sploh ne bo treba brati. Morda bodo šibki in počasni bralci in bodo zgodbe iskali na televiziji, v filmih in igrah ali po radiu. Morda bo njihovo življenje tako polno dela ali pa tako dramatično, da ne bodo potrebovali nič drugega. Vendar pa bodo nezavedno sprejeli univerzalna človeška čustva in skrb za druge, ker so se tega naučili z identifikacijo v zgodbah iz otroštva. Znali bodo uporabljati besede in vedeli bodo, da se med platnicami knjig dogaja na tisoče čudovitih stvari in da jih lahko najdejo, če le hočejo - vse znanje in modrost človeštva, z vsemi napakami, tegobami, upanji, radostmi in strahovi, grozo in veseljem. Sposobni bodo nadomestiti tisto, za kar jih je življenje prikrajšalo, in opustiti želje, ki so neuresničljive.

Cassova je zapisala: "Ko bodo otroci odrasli, bodo zgodnje izkušnje nedvomno izpuhtele, vendar pa sem skoraj prepričana, da tisto, kar ima vrednost za osebno rast in razvoj, ostane nekje v njih - to ni izgubljeno, niti zapravljeno. Vse, kar se v življenju zgodi, pusti sled, dobro ali slabo. Želimo, da si otroci zgradijo skladišče zadovoljjujočih in bogatih izkušenj, da bodo imeli nekaj, na čemer bodo lahko gradili življenje..." (Cass, 1967, str.79).

Človek s tako zakladnico izkušenj ne bo nikoli pozabil, da obstaja nekje nek fantazijski svet. Vedel bo, da se lahko zateče vanj. Morda mu bo prav to prineslo tisto, kar išče. Navsezadnje, ne pozabimo, da so se vse velike stvari začele s sanjami.

Literatura

Baker, A. & Greene, E. (1977). *Storytelling: Art and Technique*. New York: R. R. Bowker.

Bastašić, Z. (1988). *Lutka ima i srce i pamet*. Zagreb: Školska knjiga.

Bašić, J. & Žižak, A. (1989). Individualizacija putem medija - biblioterapija. *Penološke teme*, 1-2, 43-54.

Bašić, J. & Žižak, A. (1992). *Programski aspekti tretmana djece*

i omladine s poremečaji u ponašanju. Zagreb: Republički fond socijalne zaštite.

Bettelheim, B. (1979). *Značenje bajki*. Beograd: Prosveta.

Brett, D. (1993). *Anna zähmt die monster (therapeutische Geschichten für Kinder)*. Salzhausen: Iskopress.

Cass, J. E. (1967). *Literature and the Young Child*. London: Longmans.

Cooper, P. (1993). *When Stories come to School*. New York: Teachers & Writers Collaborative.

Denti, R. (1992). Strah v čudežnih pravljicah. *Otrok in družina*, 11, 14-15.

Engel, S. (1995). *The Stories Children Tell...* USA: W. H. Freeman & Co.

Gräfin, S. (1981). *Zakaj so pravljice tako pomembne za otroke*. *Otrok in družina*, 8, 15.

Jamnik, T. (1994). *Knjižna vzgoja*. Ljubljana: ZRSŠŠ.

Jung, C. G. (neznani letnik). *Fenomenologija duha u bajkama*. Beograd: Panpublik.

Kast, V. (1989). *Märchen als Therapie*. München: Deutschen Taschenbuch Verlag.

Kociper, L. (1996). Psihološki momenti uporabe pravljic v predšolskem obdobju. *Pedagoška obzorja*, 1-2, 68-79.

Kordigel, M. (1991). Bralni razvoj, vrste branja in tipologija bralcev. *Otrok in knjiga*, 31, 5-21.

Kordigel, M. (1994). Otroci potrebujejo kič: otroci potrebujejo pravljice. *Otrok in knjiga*, 37, 50-57.

Milčinski, J. & Toličič, S. (1992). *Pravljica za danes in jutri*. Ljubljana: DZS.

Ortner, G. (1995). *Pravljice, ki so otrokom v pomoč*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Pogačnik-Toličič, S. (1992). Čarobna moč pravljice. *Otrok in družina*, 9, 4-5.

Potočnik, B. (1996). Terapevtske zgodbe za otroke. *Otrok in družina*, 10, 44-45.

Raab, P. (1988). *Heilkraft des Lesens, Erfahrungen mit der*

Bibliotherapie. Freiburg: Herder Taschenbuch.

Rodari, G. (1996). *Srečanje z domišljijo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Sierra, J. & Kaminski, R. (1989). *Twice upon a time (Stories to Tell, Retell, Act Out and Write About)*. New York: H. W. Wilson Company.

Srebot, R. (1993). *Prebujena trata; Aktivne zgodbice*. Ljubljana: ZRSŠŠ.

Zidar, D. (1990). *Čas za pravljico in domišljijo*. Prosvetni delavec, 8, 7.

Zipes, J. (1995). *Creative Storytelling & Building Community, Changing Lives*. London: Routledge.